

σήμερον ὡς σημασία πολιτικῆς σχολῆς καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ.
 Εἶνε ἀληθὴς ἡ θεωρία αὕτη, ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ ἐλάχιστον ἱστορικὸν κῶρον, ἢ στηρίζεται μόνον ἐπὶ ἀπλῆς καὶ ἀσφαλῆς ἐκ τῶν προτέρων συλλήψεως; Ἐκ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν χρονικῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀποδείκνυται, καὶ οὐδαμῶς δύναται ν' ἀμφισβητηθῆ, ὅτι πᾶσα πολιτεία ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ· αὕτη εἶνε ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς πρὸς κοινωνικὸν βίον τάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς ἐμφύτου αὐτοῦ κοινωνικότητος. Ὁ ἀνθρώπος, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, φύσει πολιτικὸν ζῶον, μόνον ἐν κοινωνίᾳ, οὐχὶ δ' ἀγριον ζῶν βίον, τελεῖ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν· ἀκατάσχετον αἰσθημα ἐνόητος, ἀπορρέον ἀπὸ τῶν μυχαϊμάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, φέρει αὐτὸν πρὸς τὴν κοινωνικὴν συνάντησιν· δὲν εἶνε τοῦτο τεχνητὸν, οὔτε ἀπλῆς ἀνάγκης προϋπὸν, ὡς δοξάζουσι οἱ θεωρητικοὶ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, ἀπὸ τοῦ πολίτου τῶν Ἀθηναίων μέχρι τοῦ πολίτου τῆς Γενεύης· δικαίως δ' ἔλεγεν ὁ Filangieri, ὅτι ὁ ἐν τοῖς δάσει πλανώμενος ἀνθρώπος δὲν εἶνε ὁ φυσικὸς, ἀλλ' ὁ διεφθαρμένος ἀνθρώπος·¹⁾ ἀληθῶς μόνον ἐκτροπὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μόνον ψυχολογικὴ αὐτῆς ἀλλοίωσις δύναται ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη ἡ κοινωνικότης ἀναπτύσσεται ἅμα τῇ πρώτῃ στιγμῇ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς συνειδήσεως· εἶνε τὸ φίλτρον τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, ἡ ἀφοσίωσις τῶν τέκνων εἰς τοὺς γονεῖς, οὐχὶ τοσοῦτον ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης, ὅσον ἐξ ἠθικῆς κλίσεως. Οὕτω σχηματίζεται ἡ οἰκογένεια, πρώτη βαθμὶς τῆς πολιτείας· καὶ μετ' αὐτὴν ἡ γενεά, ἡ φυλὴ, τὸ ἔθνος, ἐκπροσωπούμενον ἰδίως διὰ τῆς πολιτείας, αὐτοφουσὶς τῆς οἰκογενείας ἐξελιξέως, ἥμιστος δὲ πηγαζούτης ἀπὸ ὀρισμένης κοινωνικῆς συμβάσεως. Ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς θεωρίας· εἶνε ἀληθὴς, ὅτι οἱ ὑπέρμαχοι αὐτῆς ἰσχυρίζονται ὅτι διὰ συμβάσεως ἐσχηματίσθησαν αἱ ἐλεύθεροι πολιτεῖαι τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς ἀμερικανικῆς Ὁμοσπονθίας ἐπὶ ἱστορικῶν χρόνων, ἀνάλογα δὲ περίπου παραδίδουσι ἡμῖν αἱ παραδόσεις καὶ οἱ χρονογράφοι τῆς ἀρχαίας Ρώμης περὶ τῆς πρώτης αὐτῆς συστάσεως· ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶνε παρακεκινδυνευμένον καὶ ἱστορικῶς ἀνακριβές· διότι αἱ πολιτεῖαι αὗται ὑφίσταντο ἤδη, λαβοῦσαι μόνον νέον πολιτικὸν τύπον, ἐξ ὁμοφωνίας τῶν κοινωνικῶν μελῶν προελθόντα.

Οὕτω καταδείκνυται καὶ λογικῶς καὶ ἱστορικῶς τὸ πρῶτον τῆς θεωρίας ψεῦδος· ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς πολιτικῆς ἰδέας, αὕτη ἔμελλε νὰ παραγάγῃ γενναῖα ἀποτελέσματα· ἦτο ἡ ἐκδήλωσις τοῦ πνεύματος τῆς ἀτομικότητος, τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας, ἧτις ἤρξατο διαπνέουσα τὴν ἐκνευρισμένην Εὐρώπην· πρὶν ἢ ἐπιδικτυπωθῆ ὑπὸ πολιτικοῦ συγγραφέως, εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἤδη ἐν ταῖς διαφόροις ἀποπειραῖς πολιτικῶν

1) Scienza della Legislazione. L. I. ch. I.

ἐξεγέρσεων λαῶν τινῶν τῆς Εὐρώπης, ζητούντων ἀπὸ τῶν μοναρχῶν ἀναγνώρισιν δικαιωμάτων καὶ πολιτικῆς συνθήκας μεταξὺ ἔθνους καὶ κυβερνήσεως. Ἦτο ἡ κατ' ἀνάγκην ἐξέλιξις τῶν νόμων ἐκείνων, τῶν διεπόντων τὴν ἀνθρωπότητα, διατελοῦσαν ἐν τῷ ὄργανῳ ἐπαναστατικῶν περιόδων τῆς ἱστορίας· ἀπὸ τῆς συνθήκης, ἀπὸ τῆς εἰς κοινωνικὸν βίον εἰσόδου πολιτῶν ἐλευθέρων, ἴσων καὶ ἀνεξαρτήτων, ἀπέρρεεν αὐτοδικαίως τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἀνατρεπτικὸν τοῦ καθεστώτος σύμβολον· οὕτως ἡ τελευταία λέξις τῆς θεωρίας ἦτο ἡ μεταβολή, ἡ ἐπανάστασις.

Καὶ ἦτο ἀληθῶς ἱστορικὴ ἀνάγκη ἡ ἐπανάστασις. Ἡ ἀρχουσα θεωρία τοῦ Θεοῦ δικαίου ἐδίδασκεν, ὅτι πᾶσα ἀρχὴ ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο νὰ σαλεύσῃ τὰς ἀπᾶξ θεθείσας βῆσεις τῆς πολιτείας, διακωλυομένης ἐν τῷ κοινωνικῷ σώματι τῆς ἀδρανείας, τῆς ἀκινήσιας, τῆς στασιμότητος, ἀπᾶσι ἀνεξόδηλώσεων νοσηρᾶς κατκατάσεως. Ταύτην τὴν κατάστασιν ἠδύνατο νὰ διασειτῇ μόνον ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς συμβάσεως, ἀγνωρίζουσα ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς πολιτείας τὴν αὐτονομίαν τοῦ ἀτόμου, πρώτου παράγοντος τῆς κοινωνίας, ἔμφυτον ἔχοντος τὸ δίκαιον τῆς κυριαρχίας, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται διὰ τῆς τῆ ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσει συστάσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Οὕτω διὰ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης ἐξεδηλοῦτο πραγματικώτερον ἢ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τελομένη πάλιν μεταξὺ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς ἐλευθέρας σκέψεως· ἐν τῷ γιγαντιαίῳ τούτῳ ἀγῶνι δύο κόσμων, τοῦ ἐνὸς ψυχορραγοῦντος καὶ τοῦ ἑτέρου ἀνατέλλοντος, τὸ θεῖον δίκαιον τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀποκαλύψεως ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ φυσικοῦ, πρὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου τῆς ἐλευθέρας ἐρεῦνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, τὸ ὅποσον ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν καὶ τῶν λοιπῶν σημείων τῆς ἐπαναστάσεως ἐδημιούργει τὴν νεωτέραν κοινωνίαν.

Ἡ κοινωνικὴ συνθήκη ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ὄργανον κατατροφῆς, φέρει τὸν τύπον τῆς ἀρνήσεως, τῆς κριτικῆς· ἐντεῦθεν τὰ πλεῖστα τῶν συμπερασμάτων αὐτῆς ἤκιστα ὑπῆρξαν συντελεστικὰ πρὸς κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ὀργάνωσιν. Ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀρνήσεως ὁ συγγραφεὺς, ἐπιτίθεται κατὰ παντὸς κεκτημένου κῦρος θεσμοῦ. Ἡ ἀντιπροσωπικὴ πολιτεία, μία τῶν σωφρονεστάτων πολιτικῶν κατακτήσεων τῶν νεωτέρων χρόνων, ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀμείλικτον κριτικὴν τοῦ Ρουσσῶ, παραπλανηθέντος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης. Ἡ κυριαρχία, λέγει, δὲν ἀντιπροσωπεύεται, θπως καὶ δὲν ἀπολλοτριούται· μόνον ὁ λαμβάνων ἄμεσον μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, εἶνε ἐλεύθερος, ὁ δὲ ἀγγλικὸς λαὸς εἶνε τοιοῦτος, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκλέγει τοὺς ἀντιπροσώπους του. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατὸν λαὸς, συμπαγῆς καὶ ἑνιαῖος, ἀπέραντον ἔκτασιν γῆς κατοικῶν, διεσχορπισμένος ἀνὰ πόλεις καὶ κώμας, νὰ συνέλθῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἵνα αὐτοπροσώπως προβῇ εἰς τὴν

ἐκλογὴν τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν; Ἦτο δυνατόν τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὁπότε ἐκάστη πολιτεία περιωρίζετο ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἀλλὰ πῶς θὰ πραγματοποιηθῇ ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις; ἢ πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς ἰσχύον δόγμα ἡ γνώμη τῆς κοινωνικῆς συνθήκης, ὅτι ἐλευθέρα πολιτεία εἶνε προωρισμένη διὰ πτωχῶν καὶ ὀλιγακθρώπων, δι' ἡμιἀεθάρους φυλάς, οὐδεμίαν ἔχούσας ἀνωτέραν τοῦ πολιτισμοῦ ἔννοιαν, ἥκιστα δὲ προσήκει εἰς χώρας μεγάλας καὶ πλουσίας; Ἄλλ' ἡ ἱστορία καὶ ἡ παλαιὰ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων χρόνων διδάσκουσιν ἡμᾶς σήμερον, ὅτι αἱ συζητήσεις τῆς ἀγορᾶς τελοῦνται ἐν συγχύσει καὶ ἀταξίᾳ, ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ πλήθους ἐξαγορεύονται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν στιγμιαίου ἐνθουσιασμοῦ, βιαιῆς πολιτικῆς παραφορᾶς, δημαγωγικῶν τεχνασμάτων, ἥκιστα δὲ πρωταγωνιστεῖ ἐν αὐταῖς ἡ ψυχρὰ σκέψις καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος· ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης παρέχουσι πλεῖστα πρόχειρα παραδείγματα τῆς ἀληθείας ταύτης. Ἄλλ' ὅπου, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, τῇ κοιτίδι τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, ὁ τόπος ἐκλέγει ἀντιπροσώπους ἀνδρας, ἀπολαύοντας τῆς ἐμπιστοσύνης του, πληρεξουσίου, ὧν τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς ἐκ προοιμίου γινώσκει, ἐπαγρυπνεῖ νυχθημερόν ὁ τύπος, ἡ τετάρτη αὕτη τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν δύναμις, εἶνε ἀνεγνωρισμένον δὲ πανδημῶς τὸ δίκαιον τῶν συναθροίσεων τοῦ λαοῦ, ἐν παντὶ ἀναφαινομένῳ πολιτικῷ ζητήματι διατυπουμένης τῆς ἐθνικῆς γνώμης, ἐκεῖ ὁ λαὸς οὐδέποτε παύει ὧν ἐλεύθερος, εἰ καὶ ἐμμέσως, ἀλλὰ διηνεκῶς μετέχων τῆς ἐξουσίας. Ἡ δὲ κυβέρνησις πᾶν ὅ,τι πράττει, πράττει τοῦτο, ὑφισταμένη τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινωνίας, σπανίως τολμῶσα νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτῆς εἰς σύγκρουσιν. Οὕτως ἡ κυριαρχία ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ δὲν εἶνε τυφλὴ δύναμις, κατὰ τὰ ἐνστικτὰ αὐτῆς πράττουσα, ἀλλὰ λελογισμένως ἐνεργοῦσα ἐκάστοτε, κατ' ἕνα ἀυστηρᾶς μελέτης καὶ δοκιμασίας, καὶ οὐχὶ ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῶν ἐκάστοτε δημοτικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων.

Ἐτέρα πλάνη τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης», ὀλεθρίας πολλάκις σχοῦσα συνεπείας, καὶ ἄγουσα εὐθὺ εἰς τὸν δεσποτισμὸν τῶν πολιτικῶν ὁμάδων, εἶνε ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τοῦ λαοῦ, ἄμεστος συνέπειά τῆς καθολικῆς βουλήσεως, δι' ἧς σχηματίζεται ἡ πολιτικὴ κοινωνία. Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ, εἰς οὐδένα ὑποβαλλομένη περιορισμὸν, εἶνε ἡ καθιέρωσις τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἀνχγορεύουσα εἰς πολιτικὸν σύστημα τὴν αὐθαίρετον βούλησιν, τὸν δεσποτισμὸν τοῦ πλήθους. «Ἡ βούλησις, λέγει, εἶνε ἢ δὲν εἶνε καθολικὴ ἀνήκει εἰς τὸ σῶμα τοῦ λαοῦ, ἢ μόνον εἰς ἐν αὐτοῦ μέρος· ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει, ἡ δεδηλωμένη αὕτη βούλησις εἶνε κυριαρχικὴ πράξις, ἀποτελοῦσα νόμον.» Κατὰ πόσον ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἀληθής, δὲν εἶνε ἀνάγκη πολλῆς ἐξετάσεως· ἡ ἀφηρημένη καθολικὴ βούλησις, οὔτε οὐρανοῦ, οὔτε γῆς που ἀπτομένη, ἀλλ' ὑφισταμένη μὲν

νον ἐν τῇ θεωρίᾳ, οὐδέποτε δὲ δυναμένη νὰ λάβῃ ὀριστικὸν τύπον καὶ πραγματικότητα, οὔτε συνείδησιν τῶν πράξεων αὐτῆς ἔχει, οὔτε εὐθύνην. Ὁ λαὸς, ἐν τῇ ὀλομελείᾳ αὐτοῦ, δὲν ἔχει πραγματικὴν ὄντοτητα, δυνάμενος νὰ σκφθῆτε καὶ νὰ πράξῃ ὀρισκένως καὶ κατὰ συνείδησιν. Ποῦ ἔγκειται ἡ δεδηλωμένη αὐτῆ βούλησις τοῦ πλήθους; ἐν τῷ ἀθροίσματι πασῶν τῶν γνώμων; ἀλλὰ δύνανται παῖσαι αὐταὶ αἰγιώματι, προερχόμεναι ἀπὸ ποικίλων ἐντυπώσεων, ἡλιαφόρου πνευματικῆς ἰδιοφυίας, ἀντιθέτων ἔξεων, ἀπόψεων, συμφερόντων, νὰ συναντηθῶσιν ἕκαστοι εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, διὰ ν' ἀποτελέσωσι τὴν καθολικὴν βούλησιν τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας; Ἄν δέ ποτε γνώμη τις ἐνιαίᾳ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ πολυκεράλου τούτου θηρίου, τίς βεβαιεῖ, ὅτι αὕτη ἐξῆλθε μετὰ προηγουμένην αὐστηρὰν μελέτην καὶ βέλκνον; Οὕτως ὁ Κόβθη καὶ ὁ Ρουσσώ, ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐξεληθέντες ἀρχῆς τῆς συστάσεως τῆς κοινωνίας, περιέπεσον εἰς τὰς δύο ἀποτόμας συνειπίας. Ἡ θεωρία τοῦ Κόβθη, μετακλιθάουσα τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, στερεῖ τὸν πρῶτον παντὸς δικαιώματος καὶ ἀναγορεύει τὸν ἀπόλυτον δεσποτισμὸν τοῦ δευτέρου· τὸν αὐτὸν δὲ Ρουσσώ· τῆρῶν ἀνεπικληστρίων τὸ δίκαιον τῆς κυριαρχίας παρὰ τῷ λαῷ, καθιεροῖ τὸν ἀπόλυτον δεσποτισμὸν τοῦ πλήθους. Ἐκπροσωποῦμεν τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ἐπιφωνοῦσιν ἀμφότεροι αὐταὶ αἰεὶ αὐθαίρετοι δυνάμεις· ἔξω ἡμῶν οὔτε ζῶη, οὔτε κίνησις, οὔτε ἐνέργεια· ἡ δὲ ἰδέα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἠθικὴ προσωπικότης τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐκλείπει ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ Λοδιδάθῳ, ἐν ᾧ ἐπροσωποποιήσαν τὴν πολιτείαν ἀμφότεροι. Ἀλλὰ κατὰ μὲν τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ Κόβθη, ὅστις εἶνε ἐνσώματος, φέρει ὅσα καὶ σάρκα, δύνανται τις νὰ ἀνταγωνισθῆ· ὡς τοιοῦτος, φέρει εὐθύνην· ἀλλ' ἡ καθολικὴ βούλησις, ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ τῆς ἁκοινωνικῆς συνθήκης, ἀσχηματισμένον, μετέωρον πλάσμα, οὐδεμίαν δύνανται νὰ συνεπυγᾶγη τῶν πράξεων τῆς εὐθύνης· ἡ κυμαινόμενη κυριαρχία, παρελλάσσουσα κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰς συμφέροντα, μεταβάλλεται ἐκάστοτε, ἀνεύθυνος, εἰς οὐδένα δυνάμενη νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεων τῆς. Ἀλλ' ἐν ἐλλοίπει παρὰ τῆς ἐτέρας ἡ εὐθύνη, συναντῶνται ἀμφότεροι ἐν τῷ αὐτῷ σημείῳ, ἐν τῷ δεσποτισμῷ τῆς ἀντιπροσωπευούσης αὐτὰς πολιτείας. Ἡ ἀπόλυτος τοῦ λαοῦ κυριαρχία, ἐκείνη καὶ ὁ μοῦσιος, καταλαμβάνουσα τὴν ἐξουσίαν, αὐθαίρετος καὶ παντοδύναμος, ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν τῆς μοναρχίας πορείαν· ἡ ἀρχὴ μένει αἰεὶποτε ἡ αὐτὴ· ἡ ἐξουσία διατελεῖ ἀνεύθυνος, εἰς οὐδένα δεδύλωσα νὰ δώσῃ λόγον, πᾶν ὅ,τι πράττει, πράττει ἐξ ἑνόςματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἀρ' οὐ ἀμέσως ἀπορρέει διὰ τῆς ἐκδηλωθείσης βουλήσεώς του, καὶ μόνον ἀνταλλάσσουσα τὸ στέμμα τοῦ ἀπολύτου μονάρχου διὰ τοῦ ἐρυθροῦ σκύρου τοῦ λαϊκοῦ αὐτοκράτορος. Λουδοβίκος δεκάτος τέταρτος, Ροβισπιέρρος, Ναπολέον εἶνε διάφοροι ἐναρκώσεις τῆς

αὐτῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, τοῦ ἀνεξελέγκτου δεσποτισμοῦ τῆς πολιτείας, εἴτε ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ δικαίου, εἴτε τῆς πανδήμου ψηφοφορίας· ἀληθῶς, φωνὴ λαοῦ φωνὴ Θεοῦ· σκοτεινὴ, ἐγωϊστικὴ, ἀνεύθυνος, ἔχει σύμβολον τὸ μυστήριον, δόγμα τὸ ἀλάθητον, μηδεμίαν ἀνεχομένη κριτικὴν συζήτησιν, πράττουσα τὰ πάντα ἐν ὀνόματι ἀφηρημένης ἀρχῆς, ἐπιτρέπουσα δὲ τὴν ἐλευθέρων κίνησιν τοῦ ἀτόμου, καθ' ὅσον μόνον συμφέρει εἰς τὰ ἀποκρυστάλλωμένα αὐτῆς δόγματα. Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, τὸ πιστεύω τοῦτο καὶ ἡ πηνάκεια τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, εἶνε ἄμεσον συμπέρασμα τῆς θεωρίας, ἀλλ' εἶνε ἄμα ὁ θρίαμβος τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ πασοῦ, ἢ ἐπικράτησις τῆς φυσικῆς βίας κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ιδέας, τῆς γαστρὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τῶν κάτω ἐπὶ τῶν ἄνω. Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα κατεδείχθησαν πλέον ἢ ἄπαξ ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων. Ἡ καθολικὴ βούλησις, ἀπόλυτος καὶ ἐνιαίος, ἀναλαμβάνουσα τὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς πανδήμου ψηφοφορίας, προὐδὸν γνώμης τυχαίας καὶ ἀσυνειδήτως σχηματισθείσης, στερεῖται τῆς ἀνωτέρας ἐκείνης κρίσεως καὶ αὐθεντείας, ἣν πρέπει νὰ ἔχη πολιτικὴ κυβέρνησις, προὐδὸν οὕτω πεφωτισμένης καὶ βεβασκανισμένης συνειδήσεως τοῦ ἔθνους· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέρχεται ἡ ἀείποτε ἀπειλητικὴ στάσις τῆς μειονοψηφίας ἀπέναντι τῆς κυβερνώσης πλειονοψηφίας, ἣτις ὑπὸ τὸν πομπώδη τίτλον τῆς καθολικῆς βουλήσεως κατέχει τὴν ἐξουσίαν. Οὕτως ἐκ τοῦ ἀμειλίκτου ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο τούτων ἀντιπάλων δυνάμεων ἐγκαινίζεται ἡ δυσπιστία, τὸ μῖσος, ἡ ἀπέχθεια, ἀπαίσιος δεινὰ, μοιραίως ἄγοντα τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ρήξιν, εἰς τὴν ἐπαναστάσιν.

Μεθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐλλείψεις, ἡ «Κοινωνικὴ Συνθήκη» μεγάλας προσήνεγκεν ὑπηρεσίας. Τότε τὸ πρῶτον ἐδιδάσκετο ὁ κόσμος τὰ πραγματικὰ αὐτοῦ δίκαια· τὸ ἄτομον καὶ τὸ ἔθνος ἀντελαμβάνοντο τῆς ἐλευθερίας ἑαυτῶν καὶ τῆς αὐτονομίας· εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Θεοῦ δικαίου ὑποκαθίστατο ἤδη τὸ ἀνθρώπινον, σύμβολον τοῦ νέου κοινωνικοῦ βίου, ἡ δὲ ἐλευθερία καὶ ἰσότης, μεταφυσικὰ τέως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πλάσματα, λαμβάνουσι κατ' ἐξοχὴν σάρκα καὶ ὑπόστασιν διὰ τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης». Ὁ λαὸς ἔρχεται εἰς συνείδησιν τῶν δικαίων αὐτοῦ καὶ τῆς ἀτομικότητος· ἀπαιτεῖται μόνον ἡ πρώτη ἀφορμὴ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς συνειδήσεως ταύτης, ἣτις μετ' ὀλίγον εἶνε κεκλημένη νὰ διαχαράξῃ νέαν κοιτίδα ἐν τῷ ἱστορικῷ ρεύματι τῆς κοινωνίας.

«Ἄνευ αὐτοῦ ἡ Γαλλία δὲν ἠθέλην ἐπαναστατήσῃ», εἶπεν ὁ Ναπολέων, ὑπερβαλλόντως ὀρίσας τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ρουσσώ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἦτο οὗτος ἀρχηγὸς σχολῆς, ἢ καινορρήμων αἰρεσιάρχης, ἦτο αὐτὴ ἡ ἐπαναστάσις, τῆς ὁποίας διετύπου τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον λόγον. Ἄπαντα τὰ παράτολμα ὄνειροπολήματα τῶν συγγραμμάτων του, ἡ λατρεία τοῦ φυσικοῦ βίου, ὁ θαυμασμὸς τῶν ἀρ-

χαίων πολιτειῶν, ἡ κριτικὴ τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ ἀποθέωσις τοῦ λόγου, τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, μετὰ τῆς πρωτοτύπου ἐκείνης διαλεκτικῆς διατυπωθέντα, εἶχον ἐπενέγκει τελείαν ἀναστάτῳσιν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κοινωνίας. Ἦτο ὁ προφήτης νέου κόσμου, καὶ ὅταν ὁ Ροβσπιέρρος, ὁ συνεπέστερος μαθητὴς τοῦ Ρουσσώ, ἐσκόπει νὰ λάβῃ ἐν τῇ Συμβατικῇ τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐθνικῆς ὀρησκείας, μετέβη εἰς τὰ δάση τοῦ Μονμορανσύ, τὸ εἰδυλλιακὸν τοῦτο ἄσυλον τοῦ συγγραφέως τοῦ Ἐμιλίου, ἵνα ἐμπνευσθῇ ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ φιλοσόφου, καὶ γράψῃ τὴν ἐκθεσὶν του περὶ τοῦ ψηφίσματος, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν νέαν ὀρησκείαν τοῦ κράτους· ἀληθῶς, τὸ πρῶτον ἄρθρον φέρει τελείαν τὴν σφραγίδα τοῦ Ρουσσώ: αὐτὸς ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς· πλήρης ἀπόδοσις τοῦ πνεύματος τοῦ γράψαντος, τὰς «Ἐπιστολάς ἀπὸ τοῦ Ὄρους».

Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν φράσις τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης», ἥτις νὰ μὴ παρελήφθη ἐν τινι νόμῳ, προκηρύξει, συγγράμματι, ἄρθρῳ ἡμερίδος, κατὰ τοὺς ἑθνελλώδεις ἐκείνους χρόνους. Εἶνε ἡ Βίβλος τῶν ἐνθουσιαστῶν. Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ τελεῖ ὑψίστην ἑορτὴν ἐν ταῖς στιγμαῖς ἐκείναις, καταστραφέντος τελῶς παντὸς ἱστορικοῦ δικαίου, συγκρατοῦντος τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς. Ἐν τῇ αὐτῇ διακηρύξει τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωσκόμεν μεταξὺ ἄλλων: αὐτὸς λαὸς εἶνε ὁ κυριάρχης, ἡ κυβέρνησις τὸ ἔργον του καὶ ἡ ἰδιοκτησία του, οἱ δὲ δημόσιοι ὑπάλληλοι οἱ ἐπιστάται του. Ὁ λαὸς δύναται νὰ μεταβάλλῃ κατ' ἀρέσκειαν τὴν κυβέρνησίν του, καὶ ν' ἀνακαλῇ τοὺς ἐντολοδόχους του». Ὁ Saint-Just, ἕτερος ἐνθουσιαστής, ἐπιφωνεῖ: αὗτη κοινωνικὴ συνθήκη εἶνε συνθήκη μεταξὺ τῶν πολιτῶν, καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς κυβερνήσεως· οὐδαμῶς ὑποχρεοῦται τις πρὸς συνθήκην, εἰς συνομολόγησιν τῆς ὁποίας δὲν συμμετέσχεν». Ἡ κυβέρνησις εἶνε τὸ νευρὸσπαστον τῶν ὀρέξεων τῆς ἐκάστοτε πλειονοψηφίας, ὁ δὲ λαὸς εἶνε ὁ κύριος αὐτῆς, δυνάμενος κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ· οὐδεμίαν ἔχει πρὸς αὐτὴν ὑποχρέωσιν, «εἶνε ἐλεύθερος ἀείποτε νὰ μεταβάλλῃ, περιορίσῃ, ἀναλάβῃ, κατ' ἀρέσκειαν, τὴν ἐξουσίαν, ἧς κατέστησε τὴν κυβέρνησιν θεματοφύλακα»· καὶ ἡ μεγαλειότης τῆς πολιτείας, ἥτις τέως ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ μιᾶς μόνης κεφαλῆς, διεκδικεῖται ἤδη ὑπὸ ἀφηρημένου ὄντος, Ἰδρυκὸς πολυκεφάλου, κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μεταβαλλούσης γνώμην. Ἐν τοιοῦτῳ κλύδωνι πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναστατώσεως ἐκυλινδεῖτο ἡ κοινωνία ἐκείνη, τὰ πάντα καταστρέφουσα, μηδὲν δ' ὀριστικὸν δυνάμενη ν' ἀνεγείρῃ, νέαν δημιουργοῦσα καθ' ἐκάστην πολιτικὰ συστήματα καὶ συντάγματα, ἐν ἀδιαφορίᾳ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς λογικῆς, ὑπέβηκε εἰς ἀφηρημένην ἀρχὴν, ἀνατρέψασα τὸν δεσποτισμὸν τοῦ ἀτόμου, ἵνα ὑποταχθῇ εἰς τὴν καθ' ἐκάστην ἀλλοιουμένην τυραννίαν τῶν ἐπὶ τὴν κυβέρνησιν ἀνερχομένων ομάδων, διεκ-

δικουσῶν τὸ ὑπέρτατον δίκαιον τῆς πολιτείας, κατὰ τὰ δόγματα τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης».

Ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Ρουσσώ, καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη ἐξελοῦσα τῶν δρίων τῆς Γαλλίας, ἐξήσκησεν ἐπαισθητὴν ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ κατ'ἐξοχὴν ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη εἰς ἰκανὸν βαθμὸν ἐν τοῖς πολιτικοῖς φιλοσοφήμασι τῶν δύο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρωτίστων Γερμανῶν φιλοσόφων, τοῦ Καντίου καὶ τοῦ Φίχτου. Ἦτο τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, ἡ ἀποκάλυψις τῆς νέας κοινωνίας, ἀμορφώτου ἔτι καὶ συγκεχυμένης, ἀλλὰ προσπαθοῦσης νὰ εὔρη ὅπου δῆποτι παρεσκευασμένον ἱστορικὸν ἔδαφος, ὅπως ἐλευθέρως ἀναπτυχθῆ καὶ καρποφορήσῃ. Καὶ τριτοῦτον ἔδαφος, ὑπὲρ πάσαν ἄλλην τῆς Εὐρώπης ἴσως χώραν, παρείχε κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκείνας στιγμὰς ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη, τείνουσα ν' ἀποσπάσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ καθεστῶτος, τῶν ἡρακλείων τούτων στηλῶν τῆς ἐπιστήμης, πέρα τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἦτο τοσοῦτον τολμηρὸς, ὥστε νὰ προβῆ διακινδυνεύων, ἐρχόμενος εἰς ρῆξιν καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ — ΚΑΝΤΙΟΣ, ΦΙΧΤΗΣ.

Παραλλήλως μετὰ τῆς Γαλλίας, ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀγῶνι κατὰ τοῦ καθεστῶτος, ἤρξατο βαδίζουσα ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ ἡ Γερμανία. Ἡ βαθεῖα κοινωνικὴ ἀτονία, ἣτις εἶχε καταλάβει τὴν κοιτίδα τῆς Μεταρρυθμίσεως μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου, ἤρξατο βαθμηδὸν ἐκλείπουσα ὑπὸ τὴν ὀσημέραι ζωηροτέραν καθισταμένην ἐκ τῶν πανεπιστημίων ὤθησιν, ἣτις κατ'ἐξοχὴν ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ ἐπικληθέντος Φωτισμοῦ (Aufklärung) καὶ τοῦ πρωτίστου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, πρὸς σκάνδαλον τῆς συντηρητικῆς κοινωνίας καλέσαντος εἰς τὴν ἀύλην αὐτοῦ καὶ περιθάψαντος τὸν Βολτκίρον καὶ ἕνα τῶν κορυφαίων τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τὸν L a m e t t i e. Ἡ Γερμανία τοῦ Λουθήρου ἐλάμβανεν ἤδη συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς ἐκ τῶν ἄνω, χάρις εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, διότι ἡ ἀπὸ τῶν πανεπιστημίων ὤθησις ἡ παρεκωλύετο ὑπὸ ἀντιδραστικῶν κυβερνήσεων, ἡ καθίστατο σχεδὸν εἰπεῖν